

Мельничук О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Melnichuk Oksana

Vinnitsa Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE IMPACT OF FOREIGN TRADE ON THE FUNCTIONING OF THE NATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена розгляду впливу зовнішньої торгівлі на функціонування національної економіки України. Проаналізовано показники обсягу зовнішньоторговельних операцій, розраховано показники динаміки та інтенсивності експорту та імпорту за період 2015–2019 рр. Розглянуто питання залежності між темпами росту експорту, імпорту та темпами росту ВВП. Проаналізовано динаміку змін експорту, імпорту та ВВП протягом 2015–2019 рр. у поточних цінах. Проаналізовано показники еластичності експорту, інтенсивності імпорту, відкритості національної економіки. Окреслено проблему негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу України на протязі останніх років. Зазначено, що ліквідація дисбалансу торговельного обороту залишається для України ключовою проблемою. Визначено нові тенденції щодо основних торговельних партнерів країни як з імпорту, так і з експорту. Визначено проблемні аспекти щодо розвитку зовнішньої торгівлі в умовах пандемії.

Ключові слова: експорт, імпорт, торговельне сальдо, еластичність експорту, товарна структура.

Статья посвящена рассмотрению влияния внешней торговли на функционирование национальной экономики Украины. Проанализированы показатели объема внешнеторговых операций, рассчитаны показатели динамики и интенсивности экспорта и импорта за период 2015–2019 гг. Рассмотрены вопросы зависимости между темпами роста экспорта, импорта и темпами роста ВВП. Проанализированы показатели эластичности экспорта, интенсивности импорта, открытости национальной экономики. Отмечена проблема отрицательного сальдо внешнеторгового баланса Украины на протяжении последних лет. Ликвидация дисбаланса торгового оборота остается для Украины ключевой проблемой. Определены новые тенденции основных торговых партнеров страны как по импорту, так и по экспорту. Определены проблемные аспекты по развитию внешней торговли в условиях пандемии.

Ключевые слова: экспорт, импорт, торговое сальдо, эластичность экспорта, товарная структура.

The article is devoted to the consideration of the influence of foreign trade on the functioning of the national economy of Ukraine. It is emphasized that foreign trade is the main factor of the economic success of any country and a decisive factor in the interaction of the national economy with the world economic system. The study of foreign trade as the main channel of influence on the functioning of the national economy, as well as the identification of economic results of such influence now acquire special scientific, theoretical, and practical significance. The indicators of the volume of foreign trade operations in terms of product groups and partner countries are analyzed, the indicators of dynamics and intensity of exports and imports for the period 2015–2019 are calculated. Trends that characterize the state and conditions of development of foreign trade of Ukraine are determined. The question of the dependence between the growth rates of exports, imports, and GDP growth rates is considered, which indicates the dependence between the level of development of foreign trade and the country's economy. The dynamics of changes in exports, imports, and GDP during 2015–2019 in current prices is analyzed. The main result indicators and their impact on the functioning of Ukraine's economy are also considered. Indicators of export elasticity, import intensity, the openness of the national economy are analyzed. The problem of the negative balance of Ukraine's foreign trade balance during the last years is outlined. The positive and negative contribution of certain regions to the formation of the country's foreign trade balance has been clarified. It is noted that the elimination of trade imbalances remains a key problem for Ukraine. New trends in the country's main trading partners, both in terms of imports and exports, have been identified. The issue of slowing down the growth of trade turnover with the EU countries was considered separately. The factors that influenced the development of trade relations between the countries are noted. Problematic aspects of the development of foreign trade in the languages of the pandemic have been identified.

Key words: export, import, trade balance, export elasticity, commodity structure.

Постановка проблеми. Національна економіка України надзвичайно вразлива до зовнішньоекономічних чинників, насамперед пов'язаних з її зовнішньоторговельними зв'язками. Це зумовлює необхідність аналізу стану, тенденцій та проблем розвитку

зовнішньої торгівлі сучасної України в умовах посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів, все більш активної експансії на її внутрішній ринок товарів та послуг нерезидентів. Необхідність наукового аналізу економічних наслідків впливу зовнішньої

торгівлі на функціонування національної економіки України значною мірою зумовлена тим, що структура зовнішньої торгівлі України продовжує генерувати ризики та загрози сталому економічному розвитку держави. У сучасному глобалізованому світі зовнішня торгівля є потужною силою економічного розвитку, яка охоплює сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу. Тому узагальнення досвіду щодо розвитку та оптимізації її зовнішньоторговельних зв'язків є важливим підґрунтям розроблення сучасної зовнішньоекономічної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблемі дослідження впливу зовнішньої торгівлі на функціонування національної економіки присвячені наукові праці багатьох вітчизняних учених, таких як С.І. Архієреєв, С.В. Князь, О.В. Коляда, А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, О.Г. Харчук, В.В. Хачатрян та інші.

Дослідження впливу зовнішньої торгівлі на функціонування національної економіки відображені у працях учених-класиків світової економічної думки: А. Сміта, Д. Рікардо, У. Стаффорда, Т. Манна, Дж. Стюарта, Д. Норта, Д. Юма, Дж. С. Мілля, Е. Хекшера, Б. Оліна, В. Леонтьєва, П. Самуельсона, П. Кругмана, С. Ліндберта та ін.

Зважаючи на те, що підвищується значення зовнішньоекономічної діяльності країни загалом та суб'єктів господарювання зокрема, адже всі трансформації економічної системи чинять безпосередній вплив на особливості розвитку національної економіки, дослідження впливу зовнішньої торгівлі, а також перспектив подальшого розвитку нині залишається актуальним.

Мета статті полягає у дослідженні впливу зовнішньої торгівлі на функціонування національної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня торгівля товарами та послугами має вагомое значення для будь-якої країни світу, а окремі держави отримують левову частку доходів завдяки експорту до інших країн. Динаміка експортно-імпортних операцій в Україні останні

роки має постійну тенденцію до змін. У країнах із розвинутим промисловим потенціалом є значний зв'язок між темпами росту експорту та темпами росту ВВП, що свідчить про наявність залежності між рівнем розвитку економіки країни та зовнішньої торгівлі [4; 5; 6]. Для того щоб простежити таку залежність стосовно економіки України, проаналізуємо динаміку змін експорту, імпорту та ВВП протягом 2015–2019 рр. у поточних цінах.

У табл. 1 наведено офіційні статистичні дані [2; 7; 8; 9], розраховано темпи приросту обсягів експорту, імпорту та ВВП, експортну квоту, наведено офіційний курс валют, а також розраховано коефіцієнти еластичності та імпоротної залежності за досліджуваний період.

У процесі дослідження встановлено, що експорт товарів і послуг становив у 2019 р. 63,7 млрд дол. США, що на 11,2% більше, ніж у 2018 р. Загалом експорт має позитивну динаміку на протязі 2015–2019 рр., крім 2016 р., коли темпи зменшення порівняно з 2015 р. становили 3,6%. Темпи приросту становили за цей період від 8,0% до 16,6%, що в середньому становило 12,2%.

Імпорт товарів у 2019 р. становив 67,3 млрд дол., що більше на 6%, ніж у 2018 р. Динаміка імпорту позитивна за весь досліджуваний період, темпи зростання становили від 3,7% у 2016р. до 23,6% у 2017 р.

Валовий внутрішній продукт отримано у 2019 р. у сумі 153,8 млрд дол., що на 17,5% більше, ніж у 2018 р. На протязі п'яти років ВВП має постійну тенденцію до збільшення. Слід відмітити, що є чітка кореляція між темпами зростання ВВП і темпами зростання імпорту та експорту продукції. Так, найменше значення темпів приросту (зменшення) припадає на 2016 р., коли показники коливаються від 3,6% по експорту до 3,7% по імпорту. У 2017 р. зафіксовано найбільше значення за цими показниками, а саме 16,6% з експорту, 23,6% з імпорту та 25,1% з ВВП. Це пов'язано з поліпшенням загального економічного становища у країні. Графічно дані наведені на рис. 1.

Для більш повного дослідження розглянемо ще один показник, який характеризує вплив зовнішньої

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники в Україні за період 2015–2019 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт товарів та послуг (млрд дол. США)	46,8	45,1	52,6	57,3	63,7
Темп приросту (зменшення) експорту (%)		-3,6	16,6	8,9	11,2
Імпорт товарів та послуг (млрд дол. США)	43,0	44,6	55,1	63,5	67,3
Темп приросту (зменшення) імпорту (%)		3,7	23,6	15,3	6,0
ВВП (млрд грн.)	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,5
Темп приросту (зменшення) ВВП (%)		20,0	25,1	19,3	11,6
Офіційний обмінний курс на кінець року (грн./дол. США)	21,84	25,55	26,59	27,20	25,84
ВВП (млрд дол. США)	91,1	93,4	112,2	130,9	153,8
Темп приросту (зменшення) ВВП (%)		2,5	20,2	16,7	17,5
Експортна квота, %	51,4	48,3	46,9	43,8	41,4
Коефіцієнт імпоротної залежності, %	47,2	47,7	49,1	48,5	43,8
Коефіцієнт еластичності		-0,7	1,2	1,9	1,6
Зовнішньоторговельне сальдо, (млрд дол. США)	3,8	0,5	-2,5	-6,2	-3,6

Джерело: розроблено на основі [2; 7; 8; 9]

торгівлі на функціонування національної економіки. Це коефіцієнт еластичності експорту. Якщо коефіцієнт еластичності менше одиниці, це свідчить про імпорту залежність; за посилення експортної експансії, навпаки, коефіцієнт еластичності більший за одиницю [3]. Коефіцієнт еластичності на протязі п'яти років має значення від $-/0,7$ у 2015 р. до 1,86 у 2018 р. Це означає, що у 2018 р. за збільшення ВВП на 1% обсяги експорту збільшувалися на 1,86%, що свідчить про посилення експортної експансії. Графічно дані наведені на рис. 2. У 2019 р. цей показник дещо зменшився, але має теж по-

зитивне значення – 1,56%. У 2016 р. цей показник корелює із загальною тенденцією, коли всі макропоказники мали негативні темп зростання. Значення $-/0,7$ показує, що за збільшення ВВП на 1% у 2016 р. обсяги експорту зменшилися на 0,7%, тобто є зворотна залежність між темпами зростання ВВП та експортом. Недостатній рівень збільшення ВВП у доларовому еквіваленті, а саме 2,54%, приводить до загального зменшення експорту.

Також для дослідження впливу зовнішньої торгівлі на функціонування національної економіки розглянуто показник імпорту залежності країни.

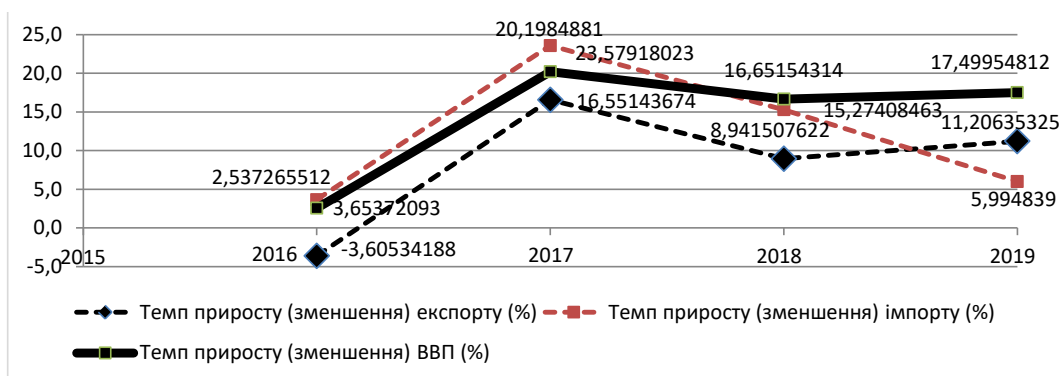

Рис. 1. Темпи зростання за показниками за період 2015–2019 рр., %

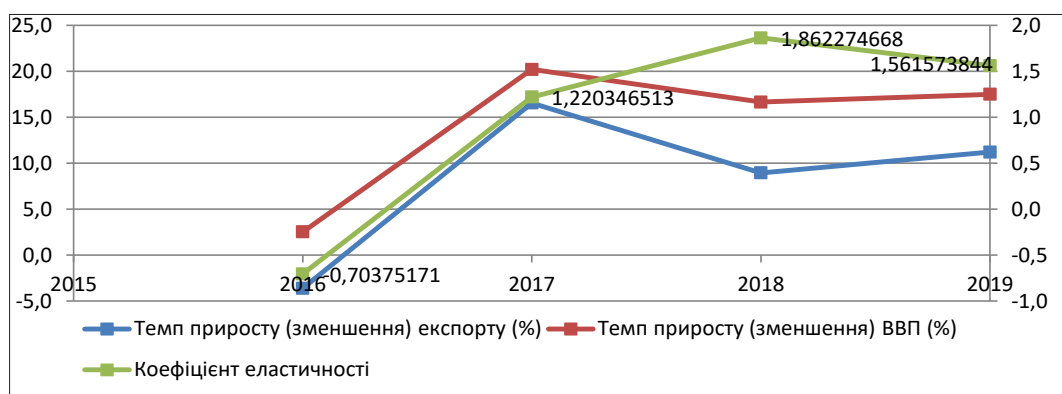

Рис. 2. Коефіцієнт еластичності експорту

Джерело: розроблено на основі [2; 7; 8; 9]

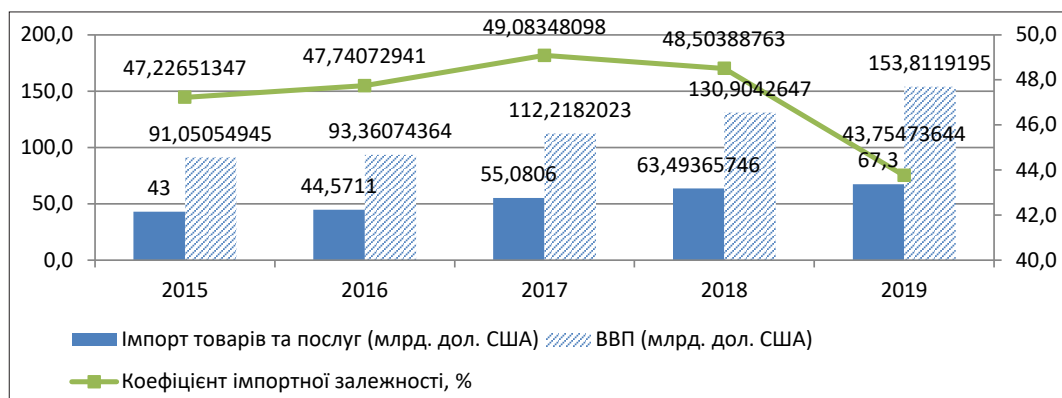

Рис. 3. Коефіцієнт імпорту залежності за період 2015–2019 рр.

Джерело: розроблено на основі [2; 7; 8; 9]

Графічно дані наведені на рис. 3.

Згідно з даними табл. 1 встановлено, що показник імпоротної залежності (або імпортна квота) коливається в межах від 43,75% у 2019 р. до 49,08% у 2017 р. Цей коефіцієнт вважається безпечним у межах до 15%. Як бачимо з табл. 1, коефіцієнт імпоротної залежності значно перевищував безпечну для країни норму. Висока частка імпорту може свідчити про високий рівень залежності національної економіки від зарубіжних поставок.

У процесі дослідження розглянуто ще один важливий показник зовнішньої торгівлі – зовнішньоторговельне сальдо. У табл. 1 обчислені дані щодо торговельного сальдо країни за період 2015–2019 рр. Позитивне значення отримано тільки у 2015 р. у сумі 3,5 млрд дол., у 2016 р. баланс ще був позитивним, хоч і в розмірі всього 540 млн дол., але в подальшому встановлено негативну динаміку у 2017–2019 рр., а саме експорт перевищував імпорт у 2017 р. на 2,5 млрд дол., у 2018 цей показник збільшився майже у 2,5 раза і мав від’ємне значення (на 6,21 млрд дол.), що є вкрай негативною тенденцією. У 2019 р. вдалося зменшити від’ємне значення майже у двічі, але експорт перевищив імпорт на 3,6 млрд дол.

Слід відзначити, що у 2019 р. Україна мала негативне сальдо з торгівлі товарами у розмірі $-10723,3$ млн дол. Це означає, що імпорт товарів перевищував експорт товарів на вказану суму. Якщо говорити загалом за 2019 р., то зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за підсумками 2019 року збільшився на 8,5% (+10,2 млрд дол.) порівняно з показниками 2018 року і становив 131,0 млрд дол. Сальдо торговельного балансу товарів і послуг було негативним у сумі 3,6 млрд дол. і покращилося на 2,6 млрд дол. відносно показника 2018 року.

Негативне сальдо торговельного обороту залишається для України все ж таки ключовою проблемою [1; 5; 12]. Доходи від експорту не в змозі покривати імпорт, надлишку іноземної валюти в Україні немає. А це ті додаткові кошти, які можна було би спрямувати на обслуговування зовнішнього боргу та поповнення резервних активів країни.

Також слід відзначити тенденції із зовнішніми партнерами України. За даними офіційної статистики, вже простежуються чіткі тенденції. По-перше, Росія втратила лідерські позиції серед окремих країн – торговельних партнерів України, по-друге, Китай став найбільшим партнером, по-третє, торгівля товарами з ЄС значно сповільнилася.

Загалом тенденція зменшення ролі Росії у зовнішній торгівлі України товарами прискорилося

у 2019 році, як наслідок, запроваджено нові торговельні обмеження між країнами. У грудні 2018 року Росія запровадила санкції на імпорт понад 200 товарів з України, а у квітні 2019 року до цього списку додали ще близько 140 товарів. Крім цього, експорт деяких російських товарів до України, переважно енергоресурсів, або був заборонений, або потрапив під нову систему дозволів. Україна відповіла розширенням переліку товарів, заборонених для імпорту з Росії. Ці заходи знизили експорт України до Росії на 10%, а імпорт – на 13%. Таким чином, вартість торгівлі товарами України з Росією зменшилася до \$10 млрд – це приблизно рівень початку 2000-х років [7, 8]. Унаслідок цього у 2019 році Росія вперше втратила позиції найбільшого торговельного партнера України серед окремих країн. Це стосувалося як експорту, так і імпорту. Китай став основним партнером, випередивши Польщу в експорті та Німеччину в імпорті. На початку року Польща була основним торговельним партнером, але надалі ситуація змінилася. Експорт до Китаю швидко зростав за рахунок постачання агропродукції та руди, тоді як експорт до Польщі почав сповільнюватися [10]. Таким чином, у зовнішній торгівлі України у 2019 році відбулося декілька визначних змін. Однак нині неможливо спрогнозувати розвиток у подальшому, оскільки вплив спалаху коронавірусу на міжнародну торгівлю вже помітний у більшості статистичних даних стосовно світової торгівлі, і деякі оперативні показники вже можуть свідчити про суттєвий спад зовнішньої торгівлі.

Висновки. У процесі дослідження проаналізовано показники обсягу зовнішньоторговельних операцій за період 2015–2019 рр. Розглянуто питання залежності між темпами росту експорту, імпорту та темпами росту ВВП. Слід зазначити, що в розвитку економіки України протягом 2015–2019 рр. була висока взаємозалежність між показниками експорту та ВВП, що є доказом значного промислового потенціалу. Проаналізовані показники еластичності експорту, інтенсивності імпорту, відкритості національної економіки. Виявлено проблему стрімкого збільшення залежності економіки України від імпорту товарів. Дисбаланс торговельного обороту залишається для України все ж таки ключовою проблемою. Для зменшення такої залежності необхідно активно розвивати власне національне виробництво товарів, адже в Україні для цього досить можливостей. Однак пандемія коронавірусу привела до зростання рівня невизначеності щодо розвитку у всіх сферах.

Список літератури:

1. Давидюк Л.П. Тенденції розвитку міжнародного бізнесу в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 37. С. 31–36.
2. Зовнішня торгівля України: статист. зб. *Ukraine's Foreign Trade : statistical yearbook* / Держ. служба статистики. Київ : Бук-друк, 2019. 170 с.
3. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія [А. А. Мазараки та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазараки ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 599 с.
4. Калюжна Н.Г. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16–31.

5. Коляда О.В. Зовнішня торгівля України як чинник розвитку міжнародних економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 24, частина 2. 2019. С. 78–82.
6. Кульганік О.М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.71.
7. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України повідомляє про обсяги зовнішньої торгівлі за 2018 рік. URL: <http://iccua.org/ministerstvo-ekonomichnogo-rozvitku-ta-torgivli-ukrayini-povidomyaye-pro-obsyagi-zovnishnoyi-torgivli-za-2018-rik> (дата звернення: 01.05.2020).
8. Основні показники зовнішньої торгівлі України. Режим доступу: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (дата звернення: 02.03.2020).
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.04.2020).
10. Сегеда С.А. Тенденції та структура імпорту аграрно-продовольчої продукції. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Економічні науки*. 2019. Вип. 4. С. 172–190.
11. Статистичні дані про обсяги зовнішньої торгівлі. Офіційний сайт Eurostats. Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (дата звернення: 15.04.2020).
12. Хачатрян В. В. Реалізація підприємницького потенціалу підприємств на зовнішньому ринку за сучасних умов глобалізації та інтеграції. *Науковий вісник ПУЕТ: Economic Sciences*. № 4 (82). 2019. С. 146–151.
13. Statistics / United Nations Conference on Trade and Development. URL: unctad.org. (дата звернення: 10.04.2020).

References:

1. Davydiuk L.P. (2019) Tendentsii rozvytku mizhnarodnoho biznesu v Ukraini [The trend of intelligence of international international business in Ukraine] *Infrastruktura rynku*, no. 37, pp. 31–36.
2. Derž. služba statystryky Ukrainy (2019) *Statistical yearbook Zovnišnja torhivlja Ukrainy* [Ukraines Foreign Trade]. Kyjiv : Buk-druk.
3. Mazaraki A. A. (ed.) (2016) *Zovnišnja torhivlja Ukrainy: XXI stolittja* [External trade of Ukraine: XXI century] : Kyjiv : Kyjiv. nac. torh.-ekon. un-t. (in Ukrainian).
4. Kaljužna N. H. (2017) *Zovnišnja torhivlja Ukrainy: metodolohija doslidžennja* [Ukraine's external trade: a methodology of research] *Zovnišnja torhivlja: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1, pp. 16–31.
5. Koljada O. V. (2019) *Zovnišnja torhivlja Ukrainy jak čynnyk rozvytku mižnarodnyx ekonomičnyx vidnosyn* [Foreign trade of Ukraine as a strong development of international economic relations]. *Naukovyj visnyk Užhorods'koho nacional'noho universytetu*, vol. 24, no. 2, pp. 78–82.
6. Kulhanik O.M. (2019) Suchasni protsesy mizhnarodnoi torhivli Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Modern processes of international ukraine trade in the globalization conditions] *Elektronnyi zhurnal «Efektivna ekonomika»* [Efficient economy] (electronic journal), no 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.71 (accessed: 22 March 2020).
7. Ministerstvo ekonomičnogo rozvytku ta torhivli Ukrainy povidomljaje pro obsjahy zovnišn'oji torhivli za 2018 rik [The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine reports on the volume of foreign trade in 2018]. Available at: <http://iccua.org/ministerstvo-ekonomichnogo-rozvitku-ta-torgivli-ukrayini-povidomyaye-pro-obsyagi-zovnishnoyi-torgivli-za-2018-rik> (accessed: 01 May 2020).
8. Osnovni pokaznyky zovnišn'oji torhivli Ukrainy [The main indicators of Ukraine's foreign trade] Available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (accessed: 02 March 2020).
9. Oficijnyj sajt Deržavnoji služby statystryky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed:15 April 2020).
10. Sehed S.A. (2019) Tendenciji ta struktura importu ahrarno-prodovol'čoji produkciji [This structure tends to import agricultural products]. *Visnyk Čerkas'koho nacional'noho uni-versytetu imeni Bohdana Xmel'nyc'koho. Serija Ekonomični nauky*, no. 4, pp. 172–190.
11. Statystyčni dani pro obsjahy zovnišn'oji torhivli. Oficijnyj sajt Eurostats. [Statistical date on the volume of foreign trade. Eurostats official site]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (accessed: 12 April 2020).
12. Ха́чатрян В.В. (2017) Реализация підприємницького потенціалу підприємств на зовнішньому ринку за сучасних умов глобалізації та інтеграції [Realization of entrepreneurial potential of enterprises in the foreign market for modern conditions of globalization and integration]. *Naukovyj visnyk PUEТ: Economic Sciences*, no. 4 (82), pp. 146–151.
13. Statistics / United Nations Conference on Trade and Development. Available at: <http://unctad.org>. (accessed: 10 April 2020).